

Никола Ф. Павковић

**Кад је Адам копао а Ева прела:
историјско-антрополошки огледи из
прошлости европске породице.**

**Издање Удружења за друштвену историју,
Београд 2001, превод са немачког Оливере Драче, с. 351.**

Српско издање сабраних студија Михаела Митерауера (1937), професора друштвене историје на Бечком универзитету, несумњиво је од интереса за стручњаке из више научних дисциплина, а посебно за друштвене историчаре, етнологе-антропологе, социологе. Реч је о 17 његових нових студија и есеја, од којих су само три из осамдесетих, а све остале из деведесетих година 20. века. Сви прилози су распоређени у три тематска блока, а то су:

I Интеркултурално поређење

Облици европске породице у интеркултуралном поређењу,
„Кад је Адам копао, а Ева прела”: подела рада према полу у преиндустријско доба,

„Обичаји магова”: проблематика инцеста у историјским друштвима,
„И оставише оца својега”: слабљење везивања за претке у хришћанству као претпоставка посебног европског пута у развоју породице и друштва,

Абдулах и Годива: о статусу мушкараца и жена у светлу „светих имена”,

Мртви и живи: представе о оностраном и социјални развој.

II Југоисточна Европа у европском контексту

Породични контекст: Балкан у поређењу са Европом,
О једном архаичном реликту: дискусија о „балканској породици”,
Братовљева удовица: левиратски брак и породична структура,
Колонизовање источних крајева и породично организовање: прилог расправи о Хејналовој линији.

III Актуелности у истраживању историје породице: један пресек

Развој европке породице, индивидуализација и индивидуални идентитет,

Колика је она „мала разлика“?: о условима полно-специфичног понашања из историјске перспективе,

Средњовековне основе актуелних проблема са именима,

Нема проблема за Атилу и Лејлу?: о давању имена у бикултурним породицама,

Самац или породични човек?: о развојним тенденцијама обликовања слободно доба,

Породица у динамичком окружењу друштвених развојних тенденција.

Сакупљени радови у том зборнику, по начину писања, неједнаки су: пет радова је у виду огледа (без научног апарата), док га остали имају или уопштено (само списак литературе) или прецизно са свим подацима у напоменама. Коришћена је поглавито научна литература, затим Библија и други извори. Михаел Митерауер је применио и методе по којима он нимало „не личи“ на историчара: без временске дистанце, као етнолог или социолог породице, непосредно је анкетом прикупљао грађу од субјеката савремених мешаних бракова и породица. Стога се може рећи да је он подједнако успешно применио дијахронијски и синхронијски поступак.

Михаел Митерауер је настојао да покаже какви су облици европске породице у интеркултуралном поређењу. Облици европског културног простора су разноврсни, па стога и нема јединствене типично европске породичне структуре. Поређењем породичних структура уверио се да је у великим културним просторима значајан конституитивни чинилац религија. За европску породицу сматра да је, за разлику од Индије, Кине и Јапана, важно непостојање култа предака у хришћанству.

Под европским културним простором Михаел Митерауер подразумева „она историјска друштва која се чине непосредно или посредно обележена хришћанством – а нарочито специфичним структурама западне цркве какве су се развијале од врхунца средњег века“ (с. 8)

За типичне особине тзв. западне породице Михаел Митерауер узима оне које је изнео енглески социјални историчар Питер Ласлет, а то су: 1. на „западу“ (од линије Петроград-Трст) је доминирала тзв. ужа породица од родитеља и деце; 2. релативно касно ступање у брак; 3. релативно мала старосна разлика међу супружницима (или је жена старија од мужа) и 4. у породицу је спадала у послуга која није била у крвном сродству с брачним паром (ради се о младима који служе у туђој кући, што је представљало само прелазну фазу у њиховом животу). (8)

У даљем излагању осврнућу се више на она питања која су ближа читаоцу српског говорног подручја, а тичу се многих појавних социјалних облика и посебно породице у Срба и других Јужних Словена. Обрађићу више пажњу на све оно што сматрам да је спорно, па и несагласно с резултатима у српској етнологији, историји и другим наукама.

1. Свакако због језичких тешкоћа, Михаел Митерауер се веома мало служио делима српских и других југословенских аутора; ослањао поглавито на старију и новију литературу (нарочито радови Карла Казера) страних писаца о балканским народима.

2. *Задруга* код Срба и других балканских народа и даље је незаобилазна тема. Митерауер је с правом закључио да тај облик породичног живота није само словенски, налази га и код Арбанаса и неких романских група на Балкану, али не помиње да су до таквог закључка скоро век пре њега дошли Валтазар Богишић и Васиљ Поповић. Његово мишљење (с. 10) да су у задругама „живели заједно само мушкарци повезани по мушкој линији (...) а никад или изузетно ретко зетови с тастом, шураком, или с неким другим рођацима по женској линији“, у супротности је с оним што се о томе зна. М. Филиповић је на основу српских повеља показао да је у катунима средњег века било баш таквих заједница, а за доцније време је прикупио обимну грађу о несродничким задругама. У неким деловима североисточне Србије и у 20. веку има домазетских бракова од 10-60% (по негде и са два домазета у истој кући, од кћери и унуке).

За српску задругу није особено строго начело сениората, на чему Михаел Митерауер нарочито инсистира, говорећи о патријархалним породицама, нити у руковођењу заједницом, а готово никако у наслеђивању старе куће и огњишта. Обрнуто, ту је заступљено начело минората, што је В. Богишић давно доказао.

2. У разматрању релација породица – клан Михаел Митерауер се дотиче и проблема *славе или крсног имена*. По њему, слава се „среће у истим оним областима у којима је честа задруга“. (с. 12) То се не слаже с чињеницом да је задруге било и код католичких Хрвата, који немају породичну славу. Тачно је да слава има везе с патрилинеарном свешћу, али не и да се наслеђује само по мушкој линији. Може бити и обрнуто: где нема мушких наследника, она се наслеђује и по женској линији, нарочито у домазетском браку, „јер слава иде по кући и имању“, па домазет тастову славу слави као главну, а своју само преславља.

У поглављу „О једном архачном реликту...“ (164-165) Михаел Митерауер се опет враћа проблему славе. Уз неупитно ослањање на Казерово мишљење о пореклу славе, Михаел Митерауер ни једном речи не помиње код нас већ давно познате теорије о том проблему. По њему, К. Казер је

„у својој скорашњој анализи овог празничног ритуала показао да су сви битни елементи празника заштитника дома истовремено и елементи сећања на мртве (...) на претке по мушкој линији”. То што је Казер „показао”, много деценија пре њега је учинио В. Чајкановић, али га Михаел Митерауер не помиње. Супротно том мишљењу, треба истаћи да сви битни ритуални елементи славе, а посебно „напијање у славу”, здравице, не тичу се култа предака већ изражавају жеље за здравље и напредак куће.

Настојећи да што више нагласи култ предака као заштитника дома, Михаел Митерауер некритички прихвата неутемељено и крајње наивно мишљење из 19. века Ф. С. Крауса о настајању презимена код Срба, који су их добијали „према свецу заштитнику, попут Ђорђевића, називаним по Светом Ђорђу, Николића по Светом Николи, или Аранђеловића по арханђелу Михаилу”! (166) А шта рећи о бројним презименима у Срба која су матронимичког и топонимичког порекла, или о онима која су изведена из занимања или телесних особина предака, по којем „свецу” су она настала?

3. Када говори о *левирајском браку*, Михаел Митерауер каже да га у Европи има само „у забаченим областима Карпата, односно Балкана, где је била изражена свест о пореклу”. (13) С тим у вези не помиње и супротну појаву, сорорат, ни Филиповићев рад у којем је показао да је први облик брака (поред Јевреја) заступљен и код муслимана, а други код католика. Узрок томе није „забаченост” предела него став ислама и католичке цркве који левират и сорорат прећутно толеришу. Некритичко усвајање Казеровог мишљења о тобожњем жилавом одржавању левиратског брака „карактеристичног за патрилинеарне родовске савезе” (с. 140), у супротности је са друштвеном стварношћу строгог патрилинеарног система Срба у Црној Гори и Херцеговини, где егзогамија подједнако важи и за крвно и тазбинско сродство. Поред тога, таков брак не одобрава ни православна црква.

4. Сем ако није посредни груба омашка у преводу, нетачна је и противречна констатација Михаел Митерауер да су на западним балканским планинским просторима постојали „акефални племенски савези (који су) уживали широку аутономију” под турском влашћу. Прво, нетачно је да су племенска друштва Срба и Арбанаса била акефална. Код Срба су на пример, били јасно издиференциране политичке установе, војне: војвода, барјактар и сердар, односно цивилне: кнезови и духовници. Друго, нелогично је говорити о племенским савезима, дакле о нечему што је више од племена, и унутрашњој аутономији у односу на централну власт, а да нема племенског главарства! Наравно, и племенски зборови, скупштине су колективно главарство *par excellence*.